

***Bośnia i Hercegowina. Kultura, literatura, język, polityka*, red. Anetta Buras-Marciniak, seria *Balkany XX/XXI*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, ss. 303.**

doi.org/10.14746/bp.2019.26.18

Tom *Bośnia i Hercegowina. Kultura, literatura, język, polityka*, poświęcony państwu, którego istnienie mają gwarantować postanowienia pokojowe sił międzynarodowych zawarte w 1995 roku w Dayton, ma charakter szczególny. Jak pisze w *Słowie wstępnym* redaktor Anetta Buras-Marciniak, zamysł jego powstania zrodził się w 2017 roku, w otoczeniu wywodzącego się z Sarajewa slawisty związanego z Uniwersytetem Adama Mickiewicza w Poznaniu – Marinka Zekicia (1969–2018). W efekcie tom, opublikowany w ramach serii *Balkany XX/XXI* Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego, wzbogacony o tekst pożegnalny *In memoriam Marinko Zekić* jego bośniackiego przyjaciela Sanjina Kodricia, stał się hołdem oddanym przedwcześnie zmarłemu badaczowi, który w swych pracach podejmował istotne problemy związane z Bałkanami i krajem swego pochodzenia. Zawarto w nim 13 artykułów naukowców z Polski i ojczystego kraju M. Zekicia, ukazujących charakter najważniejszych zjawisk w literaturze, kulturze, polityce, czy języku Bośni i Hercegowiny. Zebrane w tomie rozprawy wpisują się w narrację o zróżnicowanym etnicznie i kulturowo państwie poszerzając pola badawcze dotychczas opublikowanych monografii i prac zbiorowych¹. Jak zauważał w swoich pracach Marinko Zekić, tożsamość i świadomość narodo-wa mieszkańców kraju została całkowicie podporządkowana wyznawanej religii, a wpływy Wschodu i Zachodu zaowocowały tu niespotykaną „jednością w różnorodności” kulturowej, przy współistnieniu historycznego konglomeratu muzułmańsko-boszniackiego, katolicko-chorwackiego, prawosławno-serbskiego i żydowsko-sefardyjskiego².

Artykuły zawarte w tomie ukazują wielość istotnych zagadnień związanych z konglomeratem etnicznym i przemianami, jakie dokonują się w ich wymiarze politycz-

¹ Zob. m.in.: *Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dyton. Przeszłość – teraźniejszość – perspektywy. Studia i szkice*, red. P. Chmielewski, S. L. Szczesio, Łódź 2011; D. Wybranowski, *Między niepodległością a dezintegracją. Bośnia i Hercegowina w XX i XXI wieku*, Szczecin 2011; J. Muś, *Bośnia i Hercegowina. Etnopolityczne podziały i ich uwarunkowania*, Lublin 2013; K. Krysieniak, *W cieniu Dayton. Bośnia i Hercegowina między etnokracją i demokracją konsocjonalną*, Warszawa 2012; D. Gibas-Krzak, *Bośnia i Hercegowina: determinanty dziejów: pomiędzy Serbami, Chorwatami a supremacją Muzułman*, Częstochowa 2016; T. Rawski, *Boszniacki nacjonalizm. Strategie budowania narodu po 1995 roku*, Warszawa 2019.

² Marinko Zekić, poza licznymi artykułami poświęconymi kwestiom związanym najczęściej z Bośnią i Hercegowiną, jest autorem monografii *Muslimanski odgovor izazovima Okcidenta. Islamizacija Zapada ili vesternizacija islamskog svijeta. S posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu i bosanskohercegovačke muslimane – Bošnjake*, Wydawnictwo UAM, Poznań 2017. Zróżnicowanie etniczne i wyznaniowe jego kraju stało się pretekstem do podjęcia w niej ważkich problemów współczesności i próbą odpowiedzi na pytania, na ile możliwa jest „westernizacja islamu”, na ile zaś „islamizacja Zachodu”. Monografia została wyróżniona w jednej z edycji konkursu Nagroda im. Profesora Jerzego Skowronka.

nym i społecznym. Dzięki temu opublikowany zbiór staje się ważnym kompendium wiedzy o Bośni i Hercegowinie. Zamieszczone w nim teksty są komplementarne wobec siebie w zakresie problematyki dotyczącej polityki i stereotypów przenikających do języka i kultury. Każdy z nich, podejmując ważną w kontekście tego kraju problematykę, stanowi integralną całość, a teksty polskich badaczy z różnych ośrodków naukowych korespondują z artykułami autorów z Bośni i Hercegowiny, pokazując też różne perspektywy oglądu rozpatrywanych kwestii.

Tom otwiera niepublikowany wcześniej, ostatni artykuł Marinka Zekicia *Smijemo se jer smijemo. Humor kao sredstvo preživljavanja*. Już w grze słów części tytułu „śmiejmy się gdyż śmiemy/ możemy” autor przeanalizował fenomen humoru w wojennej przestrzeni Bośni i Hercegowiny lat 1992–1995. Jak wskazał w tekście, już wcześniej filozofowie i myśliciele odnosili się do znaczenia dowcipu w życiu człowieka. Pozwoliło to M. Zekiciowi przedstawić okoliczności jego występowania w sytuacji zagrożenia życia. Takiego doświadczali Żydzi w obozach koncentracyjnych II wojny światowej tworząc dowcipy. Podobne zjawisko wystąpiło też w czasie krwawej wojny w Bośni. Autor, przytaczając niektóre z nich, zwrócił uwagę, że to właśnie humor stanowił swoisty oręż w walce o przetrwanie w sytuacji nieustającego strachu o życie, a krążące żarty, obrazujące charakter bośniackiego poczucia humoru, stawały się wentylem bezpieczeństwa dla zdrowia psychicznego.

Specyfikę Bośni i Hercegowiny na tle innych państw bałkańskich określa także literatura, której poświęcono w tomie kilka wartościowych artykułów odnoszących się zarówno do dziedzictwa przeszłości, jak i przeżyć wojny końca XX wieku, gdyż wydarzenia z nimi związane pozostawiały trwałe ślady w literaturze. Polskie autorki skoncentrowały swą uwagę na najnowszych trendach w prozie tego kraju. Anna Modelska-Kwaśniewska poświęciła swą uwagę *Twórczości literackiej kobiet w Bośni i Hercegowinie po 1990 roku na wybranych przykładach*. Natomiast Magdalena Koch wraz z Katarzyną Dylewską, dokonując analizy tłumaczonego także na język polski zbioru opowiadań wywodzącej się z Tuzli autorki, przedstawiły w swym artykule odbicie wojennych przeżyć w literaturze, *Trauma oraz strategie pamięci i zaświadczenia w kobiecych narracjach (anty)wojennych w literaturze Bośni i Hercegowiny*. Opowieści – rodzaj żeński, liczba mnoga *Šejli Šehabović*. Z kolei bośniacki badacz Sanjin Kodrić w obszernym tekście, *Od Spavača pod kamenom do Kamenog spavača Maka Dizdara: o povijesti knjige i arheologiji teksta*, odniósł się do jednego z najbardziej znanych tomików poetyckich Maka Dizdara i znaczenia jego poetyckiej twórczości dla dziedzictwa kulturowego kraju. Z kolei Perina Meić w artykule *Pismo prijatelju (o Andrićevoj noveli Pismo iz 1920)* poddała analizie utwór Ivo Andrić, w którym noblista ukazał okoliczności ideowego rozstania byłych przyjaciół. Inny z bośniackich autorów, Muris Bajramović w swym artykule *Poezija za djecu u Bosni i Hercegovini*, przedstawił przegląd poezji dziecięcej i jej twórców.

Problematyka ujęta w artykułach poświęconych literaturze tego kraju wskazuje na jej historyczne umocowania, podobnie też jak język bośniacki, któremu w zbiorze także poświęcono kilka tekstów. Rozpad federacyjnej Jugosławii, gdy przez okres jej

trwania oficjalnym językiem pozostawał serbsko-chorwacki, doprowadził do tego, że każdy z nowych krajów przyjął nazwę języka od terytorium państwa. I tak z jednego niegdyś wyłoniły się języki serbski, chorwacki, czarnogórski i bośniacki. W przypadku tego ostatniego wystąpiło zjawisko uzasadniania jego znaczenia w przeszłości. Zostało to doskonale oddane w artykule Jasmina Hodžicia, *Status bosanskog jezika u doba osmanske i austrougarske uprave Bosnom*. Autor podjął się próby udokumentowania jego znaczenia w diachronicznym opisie frekwencyjności terminu „język bośniacki”. W ten sposób podkreślał jego rangę i wskazał na zjawisko określenia języka przez pryzmat nazwy terytorium, na którym on występuje. Z kolei Danko Šipka, w artykule *Dinamika u razmjenskom sloju kulturnog identiteta: istraživanje slučaja turcizama u srpskohrvatskom*, przyjął, że język serbsko-chorwacki jako policentryczny język standardowy, który ewoluował jako bośniacki, chorwacki i serbski (bez wskazania tu czarnogórskiego jako oficjalnego języka państwa), kieruje ku właściwościom jego leksyki, która ze względu na historię, obficie wykorzystuje zapożyczenia z języka tureckiego. Z kolei Jolanta Mindak-Zawadzka w komunikacie, *Boszniacy bośniaccy – Boszniacy gorańscy*, odniosła się do podobieństwa zjawisk zachodzących w języku bośniackim w zestawieniu z językiem Słowian-muzułmanów z pogranicza Kosowa, Albanii i Macedonii. W tomie znalazły się też artykuły poświęcone zagadnieniom stereotypizacji bośniackiej przestrzeni zawarte w języku komunikacji. Te kwestie przedstawiła Magdalena Reksć w artykule *Bośniackie metafory i ich polityczne znaczenie*. Dobrym wypełnieniem obrazu prezentującego Bośnię i Hercegowinę są artykuły poświęcone zagadnieniom z zakresu sytuacji ekonomicznej w szerokim kontekście uwarunkowań federacyjnej Jugosławii i postępujących przemian. Kwestia nadużyć na prominentnych stanowiskach władzy przedstawiona w tekście Marcina Antczaka i Anetty Buras-Marciniak, *Afera Agrokomerc w kontekście kryzysu gospodarczego i politycznego w Jugosławii lat osiemdziesiątych*, została rozwinięta i poprowadzona do czasów najnowszych z określeniem perspektyw dalszego rozwoju w artykule Anetty Buras-Marciniak, *Bośnia i Hercegowina. Sytuacja społeczno-gospodarcza*. Obraz rzeczywistości państwa dopełnia artykuł, *Ustanove nacionalnog pamćenja u Bosni i Hercegovini, historijska ishodišta njihove konvergencije i paralelizmi u njihovoj praksi danas*, Lejli Kodrić Zaimović. Autorka w ujęciu historycznym ukazała funkcjonowanie w przestrzeni Bośni i Hercegowiny instytucji muzeów, archiwów i bibliotek, wskazując m.in. na znaczenie zachowania pamięci o kulturze osmańskiej, której istotnym przykładem stała się Biblioteka Gazi Husrev-bega.

Wzmiankowane tu zaledwie teksty przybliżają wiedzę o Bośni i Hercegowinie. Badane z perspektywy zewnętrznej zjawiska zachodzące w literaturze, a także kwestie związane z językiem czy też z warunkami polityczno-ekonomicznymi odsłaniają mentalnościowe obciążenie tragiczną wojną ostatniej dekady XX wieku kraju, który w swej strukturze pozostaje niezmiennym pograniczem etnicznym i kulturowym. Z drugiej zaś strony, z perspektywy wewnętrznej autorów bośniackich, analizy dokonane przez badaczy choć odnoszą się do teraźniejszości, to dotyczą także przeszłości odkrywając przemilczane, bądź reglamentowane w okresie „braterstwa i jed-

ności” federacyjnej Jugosławii tematy osmańskiego dziedzictwa kulturowego. Tom poświęcony Marinkowi Zekiciowi stanowi nie tylko uzupełnienie problematyki dotąd wydawanych publikacji. Przedstawione w nim różne aspekty tożsamości etnicznej i kulturowej stać się mogą zacznem dalszych dyskusji zarówno o historii, jak i o przyszłości wieloetnicznego państwa. Mogą też zapoczątkować kolejne rozprawy naukowe o sytuacji i perspektywach kraju w przededniu 25. rocznicy zawarcia porozumień w Dayton prowokując pytania – na ile zróżnicowane etnicznie i kulturowo państwo ma szansę na dalszy pokojowy rozwój, na ile zaś zadawnione spory i reprezentowanie przede wszystkim interesów własnych etnosów dają szansę na jego przetrwanie, szczególnie w sytuacji, gdy kultywowanie pamięci o krzywdach poszczególnych narodów Bośni i Hercegowiny w czasie wojny lat 1992–1995 zdaje się to uniemożliwiać³.

Lilla Moroz-Grzelak

³ W l. 2015–2018 w BiH wydatkowano środki w wysokości ponad 2 mln euro dla upamiętnienia wszystkich poległych i wydarzeń, jakie miały miejsce w ostatniej dekadzie XX wieku. Okazało się, że w Republice Serbskiej, Federacji Bośni i Hercegowiny oraz w dystrykcie Brčko posłużyły one przede wszystkim kultywowaniu pamięci o ofiarach własnych narodów. Zob. D. Brkanic, L. Grebo, *Bosnia Spends €2 Million on 'Divisive' War Memorials*, <https://balkaninsight.com/2020/01/03/bosnia-spends-e2-million-on-divisive-war-memorials/> [dostęp: 3 I 2020].